

CHAPTER 4 / РОЗДІЛ 4⁴ ACTIVE LEARNING METHODS AND THEIR ADVANTAGES OVER TRADITIONAL

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ЇХ ПЕРЕВАГА НАД ТРАДИЦІЙНИМИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-24-04-032

Удосконалення методів навчання є одним із шляхів підвищення пізнавального інтересу до навчання та ефективності засвоєння знань студентами. Якщо необхідно не лише сприйняти, зрозуміти та запам'ятати, але і практично оволодіти знаннями, то пізнавальна діяльність студентів не може зводитись лише до сприймання і фіксації освітнього процесу. Тому необхідно використовувати активні методи навчання. В ході застосування методів активного навчання виявляються такі їх переваги в порівнянні із навчанням традиційними: вимушена активність студента, самостійний вибір та прийняття певного рішення, високий ступінь мотивації, своєчасний зворотній зв'язок.

До активних методів навчання відносяться диспути, які є цікавою формою колективного розв'язання проблеми. Досвід показує, що диспути, вміло включені в систему навчання, виховують активність та самостійність думок студентів, їх ініціативу, збагачують студентів духовно, привчають їх глибоко та всебічно оцінювати мотиви поведінки своїх одногрупників, стимулюють самовиховання

Участь у диспуті сприяє розвитку критики та самокритики, культурі мови, логічного мислення, вчить умінню сперечатися і перевіряти вірність та правильність своїх поглядів, переконань та пропозицій.

Диспут (від латинського *disputare* – роздумувати, сперечатись) завжди передбачає суперечку, зіткнення різних, інколи зовсім протилежних точок зору. Він потребує від учасників ясного та визначеного погляду на предмет суперечки, вміння відстоювати свої твердження, доводити неправоту супротивника.

Цінність диспуту як форми виховання полягає насамперед в тому, що він є відображенням діалектики моральних, вольових та інших якостей особистості. Духовний та емоційний фонд людини не може складатись лише із позитивних

⁴Authors: Pashchenko M.

якостей. Відсутність контрастних оцінок та переживань швидко приведе до односторонності, нудьги, байдужості.

К.Ушинський радив учителям звертати увагу дітей на протиріччя або схожість уявлень, що відкриває самому учневі можливість самотійно, або з необхідною йому допомогою, подолати протиріччя і довести нову істину.

На думку К.Ушинського – метод, коли стикаються антагоністичні почуття – почуття радості і смутку, задоволення та невдоволення, сорому і байдужості і коли вони вирішуються в активній і різноманітній життєвій практиці, яка направлена на подолання протиріч, - саме такий метод робить істину духовним набуттям учня, внутрішнім мотивом поведінки, так як істину він знайшов, засвоїв сам.

Розглядаючи навчальний процес в історичному плані, можна прослідкувати, як змінювалась взаємодія вчителя та учнів: на зміну догматичному типу навчання прийшов пояснювально-ілюстративний. Але пояснювально-ілюстративний тип навчання не задовольняє потреб сьогодення. Він не забезпечує необхідну розумову самотійність і активність учнів, не формує в них гнучких вмінь і навиків застосувати знання в житті, яке все більше і більше ускладнюється.

Пояснювальний тип навчання не створює потрібних умов для розвитку природних задатків, для формування їх творчих здібностей і, що особливо негативно – не розглядає процес навчання як вирішення протиріч, які є рушійною силою освітнього процесу. В проблемному навчанні недоліки пояснювально-ілюстративного методу усуваються.

Проблемне навчання:

- сприяє перетворенню знань в переконання;
- вчить науково мислити;
- підвищує інтерес до навчального матеріалу;
- викликає пізнавальний інтерес;
- активізує внутрішні сили учня, бажання вирішити поставлене завдання;
- формує пізнавальну діяльність учнів;

– розвиває загальну культуру учнів.

І.Павлов вважав, що використання в освітній роботі елементів новизни, уміння створити проблемну ситуацію, дискусійну ситуацію, є найвищим проявом педагогічної майстерності.

Розглянемо якісні характеристики та особливості окремих навчально-педагогічних ігор, які найчастіше застосовуються в навчальному процесі вищої школи.

Рольова гра – метод активного навчання, який при розв’язанні психолого-педагогічних завдань та ситуацій, надзвичайно ефективний. Головна мета застосування цього методу – розвиток в студентів аналітичних здібностей, формування вмінь приймати правильні рішення в найрізноманітніших ситуаціях.

Основні ознаки методу розігрування ролей:

- наявність складного завдання або проблеми та розподіл ролей між учасниками її вирішення;
- різноманітні інтереси учасників;
- взаємодія учасників ігрового заняття (дискусія);
- введення викладачем в процесі заняття коректуючих умов, направити обговорення в інше русло;
- оцінка результатів обговорення і підведення підсумків заняття.

Ділова гра – це імітація професійно-педагогічної діяльності, що пов’язане із управлінням освітнього процесу. Такі ігри використовуються для розвитку творчого мислення і формування практичних умінь, для стимулювання і підвищення інтересу студентів до занять. У діловій грі відбуваються діалоги на різні теми, зіткнення різних думок та позицій, взаємна критика пропозицій, їх обґрунтування і зміцнення, що веде до появи нових знань та уявлень.

Аналіз інцидентів, тобто найбільш складних конфліктних випадків освітнього характеру. Цей метод, крім розвитку вмінь та навиків, прийняття рішень, допомагає студенту раціонально використовувати інформацію в умовах, наближених до його майбутньої професійної діяльності.

Метод ***мозкових атак***, запропонований в кінці 30-х років А. Осборном, є

одним із простих і універсальних. Він може бути використаний при вирішенні самих різних по рівню складності завдань, практично для всіх об'єктів діяльності.

Мозкова атака застосовується для швидкого невідкладного вирішення складної психолого-педагогічної проблеми. З цією метою студенти діляться на мікрогрупи по 3-5 осіб, перед якими ставиться запитання про розв'язання цього завдання за одну хвилину. Обмеженість у часі пояснюється тим, що викладач зобов'язаний прийняти єдино правильне рішення негайно.

Студенти ставлять запитання з метою:

- допомогти викладачам надати додаткову інформацію;
- звірити власну думку із думкою викладача;
- перевірити компетентність викладача;
- показати безпорадність вчителя;
- продемонструвати свою компетентність та утвердити своє становище в колективі;
- розв'язати спірне питання на свою користь за допомогою викладача.

Викладач повинен швидко оцінити ситуацію і реакцію групи. В основу його відповіді має бути покладена повага і довіра до студента.

З метою підвищення інтересу до навчання використовують мозкову атаку. Мозкова атака корисна при вирішенні нетрадиційного завдання, коли необхідно запропонувати варіанти виходу із складних ситуацій, сформулювати гіпотезу.

Динамічні пари – це ігровий метод проведення заняття, коли студенти працюють в парі один із одним. Отримавши картку, пара студентів виконує перше завдання спільно. При цьому один із студентів пояснює іншому, як необхідно виконувати завдання, а останній, в свою чергу, слухає, ставить запитання або висловлює своє розуміння та вирішення даного завдання.

Друге та третє завдання студенти виконують самостійно, занотовуючи їх до зошитів. А потім взаємно перевіряють один одного із відповідним виправленням допущених помилок.

При такій організації занять треба вміти володіти мистецтвом пояснювати,

запитувати, доводити, відповідати. Навчаючи іншого, студент-викладач не лише сам краще запам'ятовує, розуміє, але й відчуває потребу глибше вивчати тему. Змінюється становище викладача, пояснивши новий матеріал, він в подальшому виступає в ролі консультанта, заохочуючи співробітництво студентів.

Існують певні *проблеми* у використанні активних методів навчання:

- є необхідність пошуку діагностики рівня підготовки учнів до занять;
- охоплення всіх студентів активною пізнавально-навчальною діяльністю;
- необхідність поєднання традиційних методів навчання із активними методами;
- пошук найбільш ефективних методів в залежності від рівня підготовки студентів, теми заняття.

Активні методи навчання показують нові можливості зв'язані із налагодженням міжособистої взаємодії в процесі засвоєння навчального матеріалу. Між студентами в групі обов'язково виникають міжособисті взаємовідносини від яких залежить успішність їх навчальної діяльності. Вміла організація взаємодії студентів на основі навчального матеріалу може стати найсильнішим фактором підвищення ефективності навчальної діяльності.

Особливостями використання активних методів навчання студентів є те, що перед викладачем висувається кілька завдань:

- інформаційне – включає велику кількість різноманітних положень, тлумачень, концепцій, знання яких необхідне для засвоєння певної теми;
- мислительне – передбачає навчити студентів порівнювати, аналізувати, співставляти окремі положення, факти, теорії, підходи;
- практичне – вміння знаходити підтвердження своїх знань на практиці, самим моделювати педагогічну діяльність;
- академічне – оволодіння знаннями з інших предметів;
- спеціальне – оволодіння навичками конспектування першоджерел, ведення дискусії, диспуту, ігор, вміння триматись перед аудиторією, відстоювати свою позицію, оволодіння культурою ведення дискусії, ораторські здібності, культура мови.

Можна виділити *три групи активних методів навчання*:

1 група – теоретичні (диспути, дискусії, педагогічні кросворди, вікторини, аукціони).

2 група – практичні (рольові, ділові, пізнавальні ігри бліц, олімпіади, тренінги, контекстне навчання, драматизації вільного вибору завдання).

3 група – спеціально-знакова.

Оцінка методів навчання буде залежати від вибору між слідуєчими *гіпотезами*:

- активні методи навчання – це спосіб активізації пізнавальної діяльності студентів і справа творчої ініціативи самого викладача;
- активні методи навчання, як внутрішнє необхідне складове реалізації розвиваючих можливостей навчання;

Активні методи навчання характеризуються рядом емпіричних *характеристик*:

- колективно-розподільчою формою навчання, які відповідають колективній природі навчальної діяльності і знань взагалі;
- феноменом розвиваючої інтелектуальної дії, яка передбачає обмін ролями, функціями, позиціями, результатами роботи;
- діловою та міжособистісною насиченістю комунікації;
- стійким емоційно-позитивним фоном навчання;
- включенням особистості в процес навчання, який виступає для людини процесом життєдіяльності, яка має велике значення для студента.

Між активними методами навчання та традиційними методами можна провести ряд аналогій. Але вони мають свої, притаманні тільки їм особливості.

Активне навчання відрізняється *особливостями*:

- вимушеною активізацією мислення. Суть цієї особливості полягає в тому, що студент повинен бути активним, незалежно від того, бажає він цього чи ні;
- достатньо довготривалим часом залучення студентів в освітній процес;
- самостійним творчим виробленням рішень студентів, підвищеним

ступенем мотивації і емоційності;

- постійним взаємозв'язком студентів та викладачів за допомогою прямих та зворотніх зв'язків.

Велику роль в організації навчального процесу відіграє правильно відібраний *зміст занять*:

- при виборі теми занять, при формуванні матеріалу, який вивчається, треба відібрати ті явища, факти, події, проблеми, природа і джерела яких недостатньо вивчені, проти негативних наслідків яких ще не вироблені системи ефективних заходів;
- не давати студентам готових рецептів поведінки і дій;
- формувати здібність і уміння бути мислячим і активно діючим студентом.

Впровадження активних методів навчання – процес складний і довгий: вже з перших кроків він потребує від викладача перегляду своїх педагогічних концепцій, змісту навчального курсу і задач, які він ставить перед студентами. Йому потрібно бути готовим відмовитися від звичної методики ведення занять, подолати ряд цілком зрозумілих перешкод, упередження проти нового, страху невдачі, зриву.

Процес впровадження активних методів навчання доцільно поділити на ряд *етапів*:

- вивчення теорії активного навчання, опанування методикою і принципами активних методів навчання, практичне оволодіння методами активного навчання;
- викладач виділяє навчальні теми, які доцільно вивчати за допомогою активних методів навчання;
- викладач складає перелік активних методів навчання, якими він в достатній мірі володіє;
- викладач виділяє типи завдань (соціальних, педагогічних, психологічних, економічних, організаційних, технічних, виховних тощо), які студенти вирішують або з якими можуть зіткнутися в професійній діяльності;
- з метою підготовки до ефективного вирішення саме цих завдань і повинні

- бути відібрані відповідні активні методи навчання;
- відбирається сюжет для активних методів навчання;
 - викладачу потрібно опанувати техніку розробки сценаріїв конкретних ситуацій, проблемних задач, ділових ігор, засідань круглого столу і практикумів.

В теорії активного навчання сценарій розглядається в *аспектах*:

- як засіб організації самостійної навчальної діяльності студентів;
- як спосіб аналізу проблем і ситуацій;
- як модель реальних явищ і процесів.

Сценарій включає в себе короткий опис методу, обґрунтування теми і мети заняття, інструкції для виконавців, умови і правила виконання завдань. Основою сценарію є опис ситуації. Звичайно, це якась подія, яка відбулася, відбудеться або може відбутися. Вона обов'язково містить в собі всі атрибути композиції драматургічного твору: зав'язку, розвиток подій, конфлікт тощо. В якості об'єкту навчальної ситуації не може бути взята проблема сама по собі. Необхідно, як мінімум, показати економічні, технічні, соціальні, психолого-педагогічні зв'язки проблеми з цілями навчання.

Опис ситуації не повинен перевищувати за обсягом 4-5 сторінок машинописного тексту. В цьому випадку, якщо інформація про подію дуже об'ємна але необхідна, частину її можна трансформувати в доповідну або пояснювальну записку, у розпорядження або накази, у характеристики людей або об'єктів, в опис діалогів, думок учасників подій тощо.

В кожному окремому випадку поставлені питання повинні направляти студентів на розв'язання однієї, головної проблемної задачі.

Можуть бути рекомендовані наступні *види завдань* у сценарії:

- завдання, які формують певний підхід до ситуації, вибір позиції по відношенню до подій і діючих осіб;
- завдання, які містять дискусійні питання і з самого початку викликають бажання зрозуміти протиріччя положень у ситуації;
- завдання, які відіграють пізнавальну роль: вони містять опис нових

- тенденцій і принципів, підходів до суті проблем і до пошуку шляхів їх вирішення;
- завдання, які ставлять дослідницьку задачу, підводять до розуміння того, що звичайний аналіз факту або процесу не завжди приводить до оптимального вирішення проблеми;
 - завдання, які формують певні навички та уміння, необхідні в практичній діяльності, спонукають студента до використання при розв'язанні задач тих знань, які засвоєні на лекціях, із спеціальної літератури, із описів досвіду;
 - завдання, які розвивають навички використання допоміжних матеріалів: довідників, інструкцій тощо;
 - завдання, які формують уміння порівнювати, співставляти, проводити аналогії і на цій основі правильно оцінювати факти, події, дії людей;
 - завдання, які спонукають до співробітництва і спілкування з іншими студентами, викликають потребу в обміні інформацією, у знанні різних точок зору і думок оточуючих людей.

Формування сценарія закінчується вибором способу подачі матеріалу студентам.

На вибір впливають два *фактори*:

- зміст події;
- технічні можливості.

Найбільш вдалим треба вважати варіант, за яким необхідна інформація передається декількома способами одночасно; наприклад: усне повідомлення, письмова характеристика, презентації, відеодокументи, графіки, таблиця тощо.

- впровадження активних методів навчання у навчальний процес;
- підготовка студентів до колективної діяльності;
- проведення першого заняття.

Аудиторна групова робота є однією з форм цілеспрямованої колективної діяльності і відіграє особливо важливу роль *в оптимізації освітнього процесу*.

По-перше, практичне заняття як організована взаємодія групи студентів

проходить в атмосфері певного психологічного клімату, який відображається на рівні розумової діяльності і активності кожного студента. Поділ групи на сильних і слабких, підкреслювання успіхів одних і публічне акцентування уваги на невдачах інших, неправильний розподіл ролей, необ'єктивне закріплення завдань, не достатньо принциповий аналіз індивідуальних і групових робіт обов'язково приведе до порушень у міжособистісних відносинах, до руйнування зв'язків і відмови від взаємного співробітництва, роз'єднанням групи, втрати інтересу до навчання. Психологічний клімат і настрої у навчальній групі, особливо на першому занятті, повинен бути предметом особливої уваги і турботи викладача.

По-друге, діяльність і поведінка студента в колективі містить в собі непомітний елемент змагання, прагнення до змагання за кращий результат, за визнання його досвіду, знань тощо. Це прагнення закладене у соціальній природі особистості. Діяльність студентів під час використання активних методів навчання набуває чітко вираженого характеру інтелектуального, професійного і психологічного єднання один з одним, одного з усіма або групи з групою. Студенти нерідко вступають у змагання з викладачами, довіряють своєму досвіду, розраховують лише на свої сили, очікують ефекту лише від своїх рішень. Міркування викладача студенти іноді розглядають як протидію і активно шукають аргументи на захист своєї позиції. Таким чином виникає своєрідне суперництво, і не тільки в знаннях і досвіді, але й у терпимості, об'єктивності, умінні слухати, у здатності переконувати, схилити опонента до своєї точки зору.

Ефективність першого практичного заняття з використанням активних методів навчання в значній мірі буде залежати від того, наскільки викладач продумав кожен свій крок, жест, слово, наскільки майстерно використовує елементи змагання і створює в групі оптимальний *психологічний клімат*.

- оцінка ефективності застосування активних методів навчання - найважливіший, заключний етап загального процесу активізації навчальних занять.
- На заняттях з використанням активних методів навчання студенти:

- краще розуміють навчальний матеріал;
- вміють використовувати отримані знання у практичній діяльності;
- ініціативні;
- енергійні і активні на заняттях;
- самостійні;
- оригінальні у своїх судженнях, поглядах, позиціях, оцінюванні;
- оволодівають умінням аналізувати, оцінювати події, факти, бачити проблеми і знаходити оптимальні шляхи їх вирішення.

Поповнення наукової інформації, якою повинен володіти спеціаліст виникає дуже швидко. В зв'язку з цим ідуть пошуки прискорених способів навчання, і до них відносяться активні методи навчання.

Всі активні методи направлені, не тільки на освоєння конкретних знань, але і вдосконалення різних психічних навиків фахівців, підсилення здібностей до аналізу задач, вміння керувати своїми емоціями.